

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Від 28.01.2014

№ 1/9-74

Міністру освіти і науки, молоді та спорту
Автономної Республіки Крим,
начальникам управлінь (директорам департаментів)
освіти і науки обласних, Київської та
Севастопольської міських державних адміністрацій
Ректорам (директорам) інститутів післядипломної педагогічної освіти

**Щодо контролю та оцінювання навчальних досягнень
учнів початкових класів загальноосвітніх навчальних закладів**

Міністерство освіти і науки надсилає Інструктивно-методичні матеріали щодо контролю та оцінювання навчальних досягнень учнів початкових класів загальноосвітніх навчальних закладів, що додаються.

Просимо довести до відома керівників загальноосвітніх навчальних закладів, учителів початкових класів.

Заступник Міністра **Б. М. ЖЕБРОВСЬКИЙ**

Додаток
до листа Міністерства
освіти і науки України
від 28 січня 2014 № 1/9-74

**Інструктивно-методичні матеріали щодо контролю та оцінювання
навчальних досягнень учнів початкових класів
загальноосвітніх навчальних закладів**

Контроль та оцінювання навчальних досягнень учнів початкових класів загальноосвітніх навчальних закладів здійснюється відповідно до наказу Міністерства освіти і науки від 21.08. 2013 № 1222 "Про затвердження орієнтовних вимог оцінювання навчальних досягнень учнів із базових дисциплін у системі загальної середньої освіти".

Виявлення рівня навчальних досягнень учнів відбувається в процесі контролю, структурними компонентами якого є перевірка та оцінювання результатів навчальної діяльності.

Об'єктами контролю у процесі початкового навчання є складники предметних компетентностей: знання про предмети і явища навколишнього світу, взаємозв'язки і відношення між ними; вміння та навички застосовувати засвоєні знання; досвід творчої діяльності; ціннісні ставлення.

Контроль і оцінювання в процесі навчання молодших школярів є одним із важливих засобів мотивації і стимулювання їхньої учбово-пізнавальної діяльності. Так, позитив-

на оцінка у поєднанні з іншими мотивами учіння сприяє розкриттю перспектив успіху дитини, створює і підтримує позитивний емоційний настрій, викликає бажання вчитися, сприяє формуванню адекватної самооцінки.

Основними функціями контролю і оцінювання навчальних досягнень учнів є: **мотиваційна, діагностувальна, коригувальна, прогностична, навчально-перевірвальна, розвивальна, виховна.**

Діагностувальна функція контролю дає змогу учителеві виявити прогалини і помилки в знаннях і вміннях відповідно до поставлених цілей з'ясувати причини їх виникнення і відповідно коригувати учбово-пізнавальну діяльність школярів та способи управління нею. Таким чином у процесі контролю відбувається "коригування", а не "доучування".

Отримані результати контролю використовуються з метою прогнозування шляхів удосконалення методики навчання предмета в цілому, передбачення засобів

удосконалення результатів навчальних досягнень окремих учнів.

Навчально-перевірвальна функція контролю полягає, насамперед, у поліпшенні якостей знань та вмінь молодших школярів. Так, організація перевірки в логічній послідовності – з одного боку, та вимога повноти й обґрунтування відповідей – з іншого, забезпечують систематизацію і узагальнення засвоєного змісту. Спонування дітей до використання результатів спостережень, прикладів з власного життя поглиблює і розширює їхні знання та вміння. Усне або письмове виконання різнорівневих завдань, що перевіряються, сприяє їх осмисленню, усвідомленню та закріпленню, застосуванню за зразком, за аналогією та у нових ситуаціях.

Контроль сприяє розвитку волі, уваги, мислення, пам'яті, мовлення учнів, їхньої пізнавальної активності і самостійності. У процесі контролю доцільно формувати вміння взаємо- і самоконтролю (взаємо- і самоперевірки, взаємо- і самооцінювання), взаємо- і самокоригування, що є одним із його найважливіших завдань, а також розвивати рефлексивні уміння, тобто здатність обмірковувати свої дії, критично оцінювати їх і свідомо ставитися до навчання.

Результати контрольної діяльності мають виховне значення. Об'єктивно і методично правильно організований контроль розкриває невикористані резерви, можливості дитини, стимулює учнів до систематичної наполегливої праці, зумовлює формування важливих якостей особистості: відповідальності, здатності до подолання труднощів, самостійності.

Перевірка й оцінювання передбачає систематичне та об'єктивне визначення рівня навчальних досягнень учнів відповідно до програмових вимог. Систематичність зумовлена дидактичною доцільністю здійснення контролю на всіх етапах процесу навчання. Об'єктивність контролю полягає у запобіганні вчителем суб'єктивних і помилкових оцінних суджень, які не відображають реальних досягнень учнів у навчанні.

У початкових класах застосовуються такі **види контролю**: поточний, періодичний, тематичний, семестровий, річний; державна підсумкова атестація.

Вибір видів контролю (перевірки й оцінювання), їх зміст, послідовність, взаємозалежність, час проведення визначаються специфікою навчальних предметів.

Поточний контроль здійснюється в процесі вивчення теми з метою визначення рівня розуміння і первинного засвоєння учнями окремих елементів змісту теми, зв'язків між ними та засвоєним змістом попередніх тем уроків, закріплення знань, умінь і навичок, їх актуалізації перед вивченням нового матеріалу. Результати поточної перевірки фіксуються в оцінних судженнях або в балах.

Періодичний контроль має на меті визначення й оцінювання сформованості загальнопредметних умінь і навичок (аудіювання, читання, усне мовлення тощо), якими оволодівають учні впродовж вивчення окремих предметів. Цей вид контролю передбачає перевірку, що здійснюється через певний період навчання.

Тематичний контроль здійснюється у формі тематичної контрольної роботи після опанування програмової теми чи розділу. У разі, коли тема розрахована на велику

кількість годин, її розподіляють на логічно завершені частини – підтеми. Якщо ж програмова тема невелика за обсягом, то її об'єднують з однією або кількома наступними темами.

Тематична оцінка в балах виставляється з урахуванням усіх поточних оцінок, отриманих під час вивчення теми (підтеми).

Підсумкове оцінювання за семестр здійснюється на основі результатів тематичного оцінювання з урахуванням динаміки зростання рівня навчальних досягнень учня/учениці.

Річна оцінка виставляється на основі семестрових оцінок також з урахуванням динаміки зростання рівня навчальних досягнень учня/учениці.

Облік результатів контролю ведеться учителем у класних журналах і табелях навчальних досягнень учнів II–IV класів.

Усі види перевірки навчальних досягнень учнів здійснюються за допомогою різних **методів**, вибір яких зумовлюється особливостями змісту навчального предмета, його обсягом, рівнем узагальнення, віковими можливостями учнів.

У початкових класах застосовуються такі методи: усна перевірка (бесіда, розповідь учня); письмова перевірка (самостійні і контрольні роботи, твори, перекази, диктанти, тестові завдання тощо); практична перевірка (дослід, практична робота, навчальний проект, спостереження, робота з картами, заповнення таблиць, побудова схем, моделей тощо). Відносно новим є використання тестових завдань, які є стандартизованим засобом перевірки, що цілеспрямовано і економно у часі може кількісно виявити рівень навчальних досягнень учнів, а також компетентнісних завдань.

Для перевірки навчальних досягнень учнів необхідно застосовувати завдання різних когнітивних рівнів: на відтворення знань, на розуміння, на застосування в стандартних і змінених навчальних ситуаціях, вміння висловлювати власні судження, ставлення, оцінки.

Письмові контрольні роботи з будь-якого предмета в початкових класах проводять на другому або третьому уроці за розкладом в середині робочого тижня (бажано – вівторок–середа), не більше однієї такої роботи в день, а протягом тижня – не більше двох.

За **формою** організації навчально-пізнавальної діяльності учнів перевірка може бути: індивідуальною, парною, груповою, фронтальною.

Для **розвитку самооцінювальної діяльності** можна використовувати портфоліо учнівських досягнень, в якому протягом певного часу накопичуються результати виконання різних завдань, що переконливо ілюструють індивідуальне зростання в розвитку дитини.

Оцінювання має ґрунтуватися на позитивному принципі, що передусім передбачає врахування рівня досягнень учнів, а не ступеня їхніх невдач.

Об'єктивність і точність оцінок забезпечуються такими **критеріями**:

- якість знань (міцність, повнота, глибина, узагальненість, системність, дієвість);
- сформованість ключових, загальнопредметних і предметних компетентностей, способів навчальної

діяльності (виконання за зразком, за аналогією, в нових ситуаціях);

– володіння досвідом елементарної творчої діяльності (частково-пошуковий і пошуковий рівні);

– володіння досвідом емоційно-ціннісного ставлення до навколишнього світу, до інших людей, до самого себе.

На основі зазначених критеріїв виділяються **інтегровані рівні** навчальних досягнень учнів початкових класів. Їх загальнодидактичні характеристики такі:

початковий рівень (1–3 бали) – учень/учениця засвоїв/засвоїла знання у формі окремих фактів, елементарних уявлень, які може відтворити; володіє різними видами умінь на рівні копіювання зразка виконання способу дії; виконує самостійну роботу під безпосереднім керівництвом учителя, але допомогу не може сприйняти відразу, а потребує детального кількаразового її пояснення;

середній рівень (4–6 балів) – учень/учениця володіє знаннями у формі понять, відтворює їх зміст, ілюструє прикладами з підручника; відповідь будує у засвоєній послідовності; володіє вміннями на рівні виконання способів діяльності за зразком у подібній ситуації; самостійну роботу виконує зі значною допомогою;

достатній рівень (7–9 балів) – учень/учениця володіє поняттями, відтворює їх зміст, ілюструє не тільки відомими, а й новими прикладами, встановлює відомі внутрішньопонятійні зв'язки; вміє розпізнавати об'єкти за різними ознаками, які охоплюються засвоєними поняттями; під час відповіді може відтворити засвоєний зміст в іншій послідовності, не змінюючи логічних зв'язків; володіє вміннями на рівні застосування способу діяльності за аналогією; самостійні роботи виконує з незначною допомогою вчителя; володіє вміннями виконувати окремі етапи розв'язання проблеми і застосовує їх у співробітництві з учителем;

високий рівень (10–12 балів) – учень/учениця володіє системою понять у межах, визначених навчальними програмами, встановлює як внутрішньопонятійні, так і міжпонятійні зв'язки; вміє розпізнавати об'єкти за різними ознаками, відповідь аргументує новими прикладами; вміє застосовувати способи діяльності за аналогією і в нових ситуаціях; самостійні роботи виконує без допомоги вчителя; виконує творчі завдання.

Під час оцінювання навчальних досягнень учнів вчителю важливо виявляти доброзичливість, терпіння, поєднувати вимогливість з індивідуальним підходом, порівнювати виявлені досягнення дитини не тільки з нормою, а й із її попередніми успіхами. Індивідуальний підхід передбачає врахування індивідуальних особливостей, пізнавальних здібностей, темпу роботи учнів тощо.

Особливості безбального оцінювання

Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки від 21.08.2013 № 1222 "Про затвердження орієнтовних вимог оцінювання навчальних досягнень учнів із базових дисциплін у системі загальної середньої освіти" оцінювання навчальних досягнень учнів здійснюється вербально: у 1 класі з усіх предметів інваріантної складової; у 2–4 класах з предметів інваріантної складової: "Сходінки до інформатики", "Музичне мистецтво", "Образотворче мистецтво", інтегрованого курсу "Мистецтво", "Основи здоров'я", "Фізична культура".

При оцінюванні знань, вмінь і навичок учнів 2 класу (1 семестр) за рішенням педагогічної ради замість балів використовуються словесні (вербальні) оцінки.

У процесі контрольної оцінювальної діяльності при безбальному оцінюванні використовуються як усні, так і письмові оцінні судження, які характеризують процес навчання та відображають кількісний і якісний результати процесу навчання: ступінь засвоєння знань і вмінь з навчальних предметів та рівень розвитку учнів.

Відмова від використання балів у 1-х класах пов'язана з віковими особливостями учнів початкових класів. 6–7-річний школяр по-особливому сприймає оцінку своєї діяльності. У нього переважає зовнішня мотивація діяльності. У цьому віці дитина поки що не вміє об'єктивно оцінювати результати своєї діяльності, здійснювати контроль і самоконтроль, оцінку й самооцінку.

У дошкільному віці в дитини сформувалося позитивне ставлення до себе. Під впливом різноманітних чинників шкільного життя ці уявлення піддаються серйозному випробуванню.

Навчання, як правило, пов'язане як із успіхами, так і з помилками та невдачами, а отже, і з низькими оцінками. Тому оцінка здатна викликати в учня гострі переживання: радість, емоційне задоволення успіхом, сором за невдачу, внутрішній протест проти осуду тощо. Радість і задоволення досягненнями в навчанні підтримують мотивацію навчання, створюють позитивний емоційний фон у стосунках з учителем і однолітками. Почуття гіркоти, невдоволеність невдачами можуть спричинити неусвідомлений конфлікт з оточенням, зниження самооцінки, зневіру, небажання вчитися.

Так, оцінювання вчителем дитина не відносить до своєї діяльності, а сприймає як заохочення чи покарання, позитивне або негативне ставлення до неї.

Для шести-семирічного школяра, який відчуває труднощі в засвоєнні навчального матеріалу, заохочення навіть найменшого успіху має велике значення. Тому, розставляючи акценти в оцінці успіхів і невдач, учитель повинен дбати про домінування позитивних переживань, пов'язаних із засвоєнням знань.

Слід пам'ятати, що в найменшого школяра самооцінка ще не диференційована, тож учительська оцінка його конкретних дій переноситься на особистість загалом. Негативна оцінка особистості учня, коли він так прагне до визнання, може призвести до затримки в розвитку. Зважаючи на зазначене, доцільно під час оцінювання характеризувати роботу учня, а не його особистість, використовуючи вислови на зразок: правильно чи неправильно; я твоєю роботою задоволена чи не задоволена; сьогодні твоя відповідь повніша чи недостатньо повна, ніж на попередньому уроці тощо, замість: ти найрозумніший; я тобою не задоволена.

У процесі контролю слід враховувати індивідуальні психологічні якості дитини. Здебільшого варто заохочувати дітей сором'язливих, пасивних, з хворобливим самолюбством, рідше і стриманіше – самовпевнених.

Вміло користуючись у роботі з учнями педагогічною вербальною оцінкою, вчитель закладає основи для формування в них умінь об'єктивно оцінювати хід і результати своєї діяльності, стимулює розвиток навчальних мотивів.

У процесі вербального оцінювання навчальної діяльності шести-семирічних учнів доцільно використовувати такі **форми і прийоми**:

1) різні форми схвалення, погодження, підбадьорювання, виражені словесно та за допомогою міміки, жесту, модуляції голосу: *справився; уже краще; чудово; видно, що стараєшся; задоволена твоєю роботою* та ін. У такій же формі висловлюють зауваження, заперечення, осуд: *спробуй не поспішати і довести до лінії; обведи зразок і напиши так само; як ти думаєш, що в тебе не так, як на зразку?* тощо;

2) розгорнуте словесне оцінювання (вчитель аналізує хід роботи, її результат, коментує спосіб виконання, показує, що саме варте уваги, стимулює учнів наслідувати зразок відповіді, показує раціональніші способи роботи, пояснює можливість сказати зрозуміліше, точніше);

3) перспективна й відстрочена оцінка (вчитель роз'яснює, за яких умов учень може в перспективі одержати найвище схвалення);

4) динамічна виставка окремих дитячих робіт з будь-якого виду діяльності (малюнки, зошити, вироби тощо), яка організовується для ознайомлення з нею колективу школи й батьків;

5) ігрова оцінка – нагородження переможців, учасників гри різними ігровими атрибутами.

У процесі безбального оцінювання важливим є навчальний діалог – аналіз відповіді учня чи результативності виконаної ним роботи. Коментар до процесу оцінювання спочатку здійснюється вчителем. Пізніше, в міру сформованості контрольної-оцінних умінь і навичок власну оцінку з коментарем зможуть висловлювати і учні.

У повному обсязі оцінні судження вчителя чи учнів висловлюються в такій послідовності:

– відзначення позитивних сторін відповіді та успішно виконаних аспектів практичної роботи;

– чітке визначення (в доброзичливій формі) допущених помилок та недоліків (так, щоб учень усвідомив свої прораханки);

– визначення шляхів подолання прогалин у знаннях, рекомендації щодо удосконалення практичних навичок із конкретною інформацією про можливість ліквідації недоліків;

– висловлення віри, доброзичливої впевненості в тому, що учень докладе необхідних зусиль і досягне вищих показників навчальних досягнень.

Саме у такий спосіб висловлення оцінних суджень у дитини формується свідоме ставлення до навчання, віра в свої сили, бажання поліпшити результат своєї навчальної діяльності.

Відмова від використання балів у процесі навчання учнів 2–4 класів з окремих навчальних предметів обумовлена необхідністю формування внутрішньої мотивації в навчанні, збереження психофізичного здоров'я учнів, формування їхньої адекватної самооцінки, розвитку їхніх творчих здібностей, формування умінь самостійно оцінювати результати власної навчальної діяльності, розвитку навчальної самостійності учнів у здійсненні контрольної-оцінної діяльності. Окрім того, доцільність безбального навчання викликана:

– специфікою навчальних предметів ("Музичне мистецтво", "Образотворче мистецтво", інтегрованого курсу

"Мистецтво", "Сходинки до інформатики", "Основи здоров'я", "Фізична культура");

– значними відмінностями в рівнях розвитку індивідуальних здібностей і творчих обдарувань учнів;

– переважанням колективних видів діяльності у процесі навчання музики, фізичної культури та ін.;

– множинністю видів діяльності на уроках з предметів: "Музичне мистецтво", "Образотворче мистецтво", "Основи здоров'я", "Фізична культура", "Сходинки до інформатики", включенням вчителів у творчий процес.

Протягом усього періоду навчання, який проходить без використання балів, вчитель цілеспрямовано працює над формуванням в учнів навичок самостійного оцінювання результатів власної навчальної діяльності.

Основними принципами безбального навчання є: *критеріальність; пріоритет самооцінки; безперервність; гнучкість і варіативність інструментарію оцінки; поєднання якісної та кількісної складових оцінки; природність процесу контролю та оцінки.*

Критеріальність. Змістовий контроль та оцінка будуються на основі вимог до навчальних предметів. Кожному з критеріїв відповідають показники, які є зрозумілими для учнів. Наприклад, працюючи в прописах (зошитах для письма та розвитку мовлення) над написанням елементів літер, роботу можна оцінити за різними показниками: дотримання нахилу, висота елементів букв, дотримання відстані між елементами та ін. При списуванні речень можуть бути виділені такі показники: написання великої літери на початку речення; ставлення крапки (знака оклику, знака питання) в кінці речення; пропуск літер та ін.

Пріоритет самооцінки. Одним із завдань безбального навчання є формування в учнів навичок самостійного оцінювання результатів власної навчальної діяльності. Важливою умовою формування таких навчальних дій є дотримання такої послідовності: спочатку учень сам оцінює свою роботу, а потім робота оцінюється однокласниками або вчителем. Таким чином, внутрішня самооцінка повинна передувати зовнішній. Це дозволить дитині побачити, що будь-яка навчальна робота виконується, в першу чергу, для себе, а не для вчителя. Дотримання вказаної послідовності оцінювання допоможе в майбутньому сформуванню в учнів ціннісне ставлення до процесу і результату навчальної роботи.

Основною функцією самоконтролю і самооцінки учнів на даному етапі навчання є самостійне визначення власних потенційних можливостей, навчальних досягнень, а також усвідомлення проблем, необхідних для вирішення у процесі навчання.

Для формування адекватної самооцінки важливим є застосування двох самооцінок учнів: прогностичної (оцінка попередньої роботи) і ретроспективної (оцінка виконаної роботи).

Неперервність. Контролю та оцінці підлягають не лише результати навчання, а й сам процес. З урахуванням неперервності процесу навчання важливо перейти від традиційної оцінки кінцевого результату до оцінювання процесу наближення до результату навчання. При цьому учень має право на помилку, яка може бути ним виправлена, що забезпечить прогрес у навчанні.

Наприклад, при засвоєнні правопису ненаголошених голосних у корені слова, оцінюючи кінцевий результат, вчитель фіксує лише наявність помилки.

Для оцінювання процесу навчання виділяємо таку послідовність кроків (операцій): постановка наголосу; виділення букви, що позначає ненаголошений голосний звук; виділення кореня слова; підбір однорідних слів; підбір перевірного слова; визначення правильного написання.

Або, на навчальних заняттях з **музичного мистецтва** у 3–4 класах учитель виділяє такі етапи роботи над твором:

- освоєння тексту музичного твору;
- усвідомлення змісту музичного твору, пошук його основної ідеї;
- створення плану виконання твору;
- робота над необхідними вокальними і хоровими навичками виконання твору;
- виразне виконання твору.

На уроках **образотворчого мистецтва**, наприклад, при лінійно-конструктивній побудові композиції виділяють такі етапи:

- вибір величини зображення по відношенню до площини (формату);
- визначення центру композиції, гармонійного заповнення формату зображеннями;
- відтворення форми, пропорцій, конструкцій зображуваних об'єктів;
- відтворення стану природи засобами композиції (під час зображення пейзажу, сюжетної композиції).

При кольоровому виконанні композиції учитель виділяє такі кроки:

- моделювання об'єктів з урахуванням законів лінійної перспективи, освітлення (теплі, холодні кольори);
- передачі настрою в картині (при зображенні пейзажу, сюжетної композиції).

Вчитель оцінює уміння учнів здійснювати кожний крок. У разі помилки у виконанні певної операції, вправи вчитель організовує диференційовану роботу для її опрацювання і уникнення в майбутньому.

Організуючи навчання на уроках з **основ здоров'я**, вчитель визначає такі складники здоров'язбережувальної компетентності:

- знання про здоров'я;
- формування здоров'язбережувальних умінь і навичок;
- здатність їх застосовувати у навчальних і життєвих ситуаціях;
- ставлення до власного здоров'я та здоров'я оточуючих.

На уроках з **фізичної культури** вчитель, організовуючи навчання, визначає такі аспекти:

- оволодіння фізкультурними знаннями;
- ступінь активності занять фізичними вправами;
- формування рухових умінь і навичок;
- рівень розвитку фізичних якостей.

Оцінювання якості підготовки учнів з **предмета "Сходинки до інформатики"** здійснюється в двох аспектах:

- рівень володіння теоретичними знаннями;
- здатність до застосування вивченого матеріалу у практичній діяльності.

До навчальних досягнень учнів початкових класів з предмета, які підлягають покроковому змістовому безбальному оцінюванню, належать:

теоретичні: початкові уявлення про базові поняття інформатики, зокрема повідомлення, інформація та дані, інформаційні процеси, комп'ютер та інші пристрої, що використовуються для роботи з повідомленнями і даними, сфери їх застосування у житті сучасної людини в інформаційному суспільстві; про різні програмні засоби підтримки вивчення інших предметів початкової школи, а також для розв'язування практичних завдань із цих предметів; про можливість використання глобальної мережі Інтернет, пошук потрібних відомостей; алгоритмічне, логічне та критичне мислення;

технологічні: вмикає та вимикає комп'ютер; вибирає об'єкти та переміщує їх із використанням маніпулятора миші; виконує операції над об'єктами, зокрема, над вікнами, файлами, папками; запускає програму на виконання та завершує роботу з нею; використовує клавіатуру для введення символів, слів, речень, текстів; здійснює підготовку та редагування нескладних текстів невеликого обсягу в середовищі текстового редактора; працює із графічними об'єктами в середовищі графічного редактора, створює елементарні малюнки та змінює значення властивостей створених малюнків; працює з комп'ютерними програмами підтримки вивчення навчальних предметів; створює прості презентації (3–5 слайдів) на підтримку власної проектної діяльності;

телекомунікаційні: одержує, створює і надсилає електронні листи; виконує пошук в Інтернеті зображень і текстів за вказаною темою; зберігає результати пошуку;

алгоритмічні: складає алгоритми дій із повсякденного життя, з використанням матеріалу навчальних предметів (математики, української мови тощо); аналізує текст задачі; складає, записує і виконує найпростіші алгоритми для виконавців у визначеному середовищі, розрізняє основні алгоритмічні конструкції.

Гнучкість і варіативність інструментарію оцінки. У навчальному процесі використовуються різноманітні шкали змістової оцінки, які дають можливість гнучко реагувати на динаміку навчальних досягнень і розвитку учня; на яких фіксується результат виконаної роботи за певними показниками, різноманітні форми графіків, таблиць, листів індивідуальних досягнень, "чарівні лінійки", "сходинки зростання", позначення "+", "-" тощо.

Обов'язковими умовами використання будь-якої оціночної шкали є попередня самооцінка та участь учнів у визначенні показників кінцевої оцінки.

Недопустимою є заміна оцінок іншими зовнішніми атрибутами (зірочками, квіточками, прапорцями тощо), оскільки при цьому функцію оцінки бере на себе цей предметний малюнок і ставлення дитини до нього ідентичне ставленню до оцінки в балах.

Поєднання якісної та кількісної складових оцінки.

Якісна складова оцінки відображає рівень особистісного розвитку учнів, зокрема, таких важливих характеристик особистості, як самостійність, відповідальність, комунікативність, уміння працювати в групі, в парі, ставлення до навчальної праці, рівень прикладених зусиль, індивідуальний стиль мислення та ін.

Кількісна складова дозволяє вибудувати шкалу індивідуальних досягнень учнів, порівнювати сьгоднішні досягнення учня з його попередніми успіхами.

Поєднання якісної та кількісної складових оцінки забезпечує найбільш повну картину динаміки розвитку кожного учня з урахуванням його індивідуальних здібностей і особливостей.

Природність процесу контролю та оцінки. Контроль та оцінка повинні застосовуватися у природних для учнів умовах, які знижують стрес і напруження.

Контроль та оцінка результатів навчальної діяльності

У процесі навчання важливо застосовувати такі *види контролю*.

За місцем у процесі навчання:

попередній контроль, що дає можливість визначити висхідний рівень підготовки учнів з навчальних дисциплін;

поточний контроль, що носить навчальний характер і супроводжує процес засвоєння кожної теми, що вивчається, та дозволяє визначити ступінь зростання учнів у засвоєнні навчального матеріалу. Його результати дають можливість учителю вчасно реагувати на недоліки, виявляти їх причини та приймати необхідні заходи для їх подолання, повернутися до недостатньо засвоєних дій, операцій і способів діяльності;

тематичний контроль дозволяє здійснити перевірку результативності засвоєння учнями матеріалу певної теми чи розділу навчальної програми

за змістом:

прогностичний (плануючий) контроль визначає послідовність виконання операцій навчальної дії чи кількість таких операцій;

поопераційний контроль керує правильністю, повнотою і послідовністю виконання операцій, що входять до складу дії;

контроль за результатом здійснюється після виконання дії;

за суб'єктами контрольно-оцінної діяльності:

зовнішній контроль здійснюється учителем чи однокласниками (взаємоконтроль і самооцінка);

внутрішній (рефлексивний) контроль здійснюється учнем/ученицею (самоконтроль і самооцінка).

Змістовий контроль та оцінка відображають якісний результат процесу навчання. Результати навчальної діяльності розглядаються відносно особистісних показників кожного окремого учня. Індивідуальна динаміка розвитку учня і ступінь засвоєння ним знань та вмінь визначаються у співставленні з його власними результатами, отриманими попередньо і не допускають порівнянь його з іншими дітьми.

Предметом контрольно-оцінної діяльності є:

– ступінь оволодіння знаннями і вміннями учнів з навчальних дисциплін;

– рівень особистісного розвитку учнів.

Контроль та оцінювання знань та умінь учнів

Усний контроль здійснюється з використанням фронтальної, групової, парної та індивідуальної форм. Слід урахувати, що монологічне мовлення учнів початкових класів тільки формується, тому неприпустимо зловживати індивідуальним усним опитуванням молодших школярів.

Самостійні роботи проводяться в рамках здійснення поурочного контролю і дозволяють фіксувати ступінь засвоєння навчального матеріалу в процесі його вивчення.

Перевірні роботи спрямовані на перевірку засвоєння окремих питань навчальної теми. Згідно з навчальною програмою вчитель визначає з кожної теми обсяг знань, умінь та навичок, на основі чого складаються та проводяться перевірі роботи.

Контрольні роботи спрямовані на виявлення результативності засвоєння учнями матеріалу визначеної теми чи розділу навчального предмета.

Тестові завдання можуть бути використані при формуванні самостійних, перевірних і контрольних робіт. Завдання тестових робіт допомагають встановити наявність чи відсутність в учнів певних знань і умінь.

Контроль та оцінка рівня особистісного розвитку учнів.

Змістовий контроль та оцінка рівня особистісного розвитку учнів спрямовані на виявлення індивідуальної динаміки розвитку учнів від початку навчального року до його закінчення.

Основними показниками особистісного розвитку учнів є:

- сформованість загальнонавчальних умінь та навичок;
- сформованість основних ціннісних орієнтирів, які визначають мотиваційну основу особистості;
- сформованість навчально-пізнавальних інтересів;
- здатність до узгоджених дій з урахуванням іншої позиції;
- самостійність дій, суджень, критичне ставлення до власних та інших дій;
- адекватність самооцінки;
- вираження творчості у різних видах діяльності.

Динаміка розвитку учнів визначається вчителем спільно зі шкільним психологом на основі результатів психолого-педагогічного моніторингу.

Відкрита демонстрація своїх досягнень учнями передбачає пред'явлення накопичених протягом року результатів навчальної праці (презентації усіх робіт учнів організуються в різних формах – виставки, різні заходи), у тому числі з використанням інформаційно-комунікаційних технологій.

Організація контрольно-оцінної діяльності

У навчальному процесі поєднуються контрольно-оцінна діяльність учителя, контрольно-оцінна діяльність учня у відношенні один одного (взаємоконтроль та взаємооцінка) і контрольно-оцінна діяльність учнів відносно процесу і результату власної діяльності (самоконтроль і самооцінка).

Для того, щоб оцінка стала засобом розвитку активності та ініціативи самого учня, він повинен навчитися самостійно здійснювати контроль та оцінку. Тому головним завданням учителя є цілеспрямоване формування самостійності учнів у здійсненні контрольно-оцінної діяльності.

Формування адекватної самооцінки учня – дуже складний процес. З перших днів навчання учнів у школі вчитель працює з учнями над формуванням навичок співпраці, найпростіших методів самооцінки та самоконтролю.

У першому класі закладаються основи діяльності з самооцінки:

– перш, ніж оцінювати виконану дію, необхідно визначити разом з учнями показники, по яких буде здійснюватися оцінювання;

– оцінка будь-якої дії спочатку здійснюється дитиною і тільки потім дорослим (пріоритет самооцінки);
– обговорення можливих причин розбіжності оцінок дорослого і дитини проводиться індивідуально в довірливому середовищі.

На уроках музичного та образотворчого мистецтва у 2–4 класах учні можуть використовувати оціночні таблиці, що дозволяють фіксувати наявність уявлень у сфері музичного та образотворчого мистецтва, ступінь сформованості практичною музичною та образотворчою діяльністю.

При визначенні критерію важливо враховувати позицію, в якій учень здійснює музичну діяльність, оскільки кожній із позицій відповідають певні показники (правильно, точно – для слухання; виразно, емоційно – для виконання; оригінально – для творчої роботи тощо).

Критерій визначається до початку діяльності. обов'язковою умовою є відповідність критерію реальним можливостям учнів. Наприклад, до початку співу слід встановити, яким повинно бути виконання (виразним, відображаючим настрій, характер музики; емоційним, що передає ставлення виконавця до виконуючого твору).

На основі висунутих критеріїв здійснюється прогностична оцінка, в ході якої учні відповідають на такі запитання: чи можна передати характер і настрій музики під час співу? Чи можемо передати своє ставлення до пісні? Зміст критерію і прогностичної оцінки повинні збігатися. Слід звернути увагу, що критерій учнями не озвучується, вони оперують показниками, зрозумілими для них і не потребують пояснень. Виконавська діяльність здійснюється після проведення прогностичної оцінки. Закінчивши виконання, учні здійснюють самооцінку, відповідають на запитання: чи змогли ми передати характер, настрій музики під час співу? Чи змогли передати своє ставлення до пісні? Після самооцінки учитель коментує процес і результат здійснення виконавської діяльності.

Слід розрізнити *ретроспективну* (після виконання завдання) і *прогностичну* (до виконання роботи) самооцінку. Першочергово ведеться робота з формування ретроспективної самооцінки. Тільки тоді, коли здійснення контролю і оцінки стане звичною нормою для учнів, можна переходити до формування прогностичної самооцінки.

Вчитель може висловлювати оціночні судження в різних формах: словесній (*Ти правильно виконав завдання. Ти правильно розв'язав задачу. Ти акуратно виконав роботу. Твоя робота достойна високої оцінки* тощо); графічній (лінійки самооцінки; сходинок зростання, графіки тощо), знаковій (знаки "+", "-" та ін.).

При оцінюванні в балах рекомендується використовувати в контрольно-оцінній діяльності повний алгоритм оцінювання, що включає словесно-оціночне судження і виставлення оцінки в балах.

Орієнтовні вимоги

до ведення та оцінювання учнівських зошитів

Для навчальної роботи в початкових класах використовуються зошити, що відповідають чинним в Україні стандартам, з такими видами графічної сітки:

– у дві горизонтальні лінії різної інтенсивності з похилими лініями;

– у дві горизонтальні лінії різної інтенсивності без похилих ліній;

– з горизонтальними лініями;

– у клітинку з нормою лініювання 5,0 x 5,0 мм.

На кожній сторінці зошита із зовнішнього боку вертикального зрізу залишається поле завширшки 2 см, відмежоване вертикальною лінією червоного кольору.

У 2–4-х класах для навчальних класних і домашніх завдань з української та інших мов, математики рекомендується вести по два зошити (для періодичної заміни їх під час перевірки вчителем).

Для контрольних робіт з мов і математики використовується окремий зошит, у якому учні виконують також роботу над помилками.

За потреби можна також використовувати зошити з друкованою основою з інших предметів інваріантної складової, що разом із підручником становлять єдиний навчальний комплект.

Кожна письмова робота, виконана учнем початкових класів у зошитах (у т. ч., в зошитах з друкованою основою), перевіряється до наступного уроку.

У 1 та 2 класах зошити підписує вчитель, у 3–4 класах – це роблять учні за зразком, написаним учителем на дошці, наприклад:

<i>Зошит для робіт з української мови учениці 2-А класу Шенетівської ЗОШ І–ІІІ ст. № 2 Потієнко Ірини</i>	<i>Зошит для робіт з математики учня 2-А класу Батурицького НВК "Пролісок" Варакути Георгія</i>
---	---

<i>Зошит для контрольних робіт з математики учня 4-А класу Варварівської ЗОШ І ст. Васильченка Михайла</i>	<i>Зошит для контрольних робіт з української мови учениці 4-А класу Бахмацької ЗОШ І–ІІІ ст. № 1 Дорош Лідії</i>
--	--

Прізвище та ім'я учня/учениці записується в родовому відмінку однини.

У кінці підпису зошита крапка не ставиться.

У письмовій роботі з мов і математики рекомендується зазначити дату виконання роботи, яка це робота (класна чи домашня), вид завдання (вправа, диктант, твір, переказ, задача тощо), заголовок зв'язного тексту (переказу, розповіді тощо). У кінці заголовків крапка не ставиться.

На розсуд учителя у 1, 2 та 3 класах вид завдання можна не зазначати з метою економії часу на уроці.

Дату та назву роботи учні записують, починаючи з 2 класу початкової школи. Наприклад:

<i>14 жовтня Класна робота Вправа 57</i>	<i>17 березня Домашня робота Задача 187</i>
--	---

У 4 класі дату виконання роботи з мови записують словами, з математики – на розсуд учителя.

*Дев'ятнадцять квітня
Класна робота
Словниковий диктант*

У зошитах для контрольних робіт учні пишуть дату, вид завдання і заголовки тексту. Наприклад:

10 грудня
Диктант
Пташки взимку

17 березня
Математичний диктант

У 1–4 класах рекомендується використовувати для письма кульковий ручку з пастою синього або фіолетового кольору, а для креслення – олівець.

Під час виконання письмової роботи учням рекомендується дотримуватися однакових інтервалів між словами, дописувати кожен рядок до кінця, орієнтуючись на правила переносу і не виходячи за межі рядка, дотримуватися абзаців.

Якщо потрібно виправити помилку, учень має закреслити неправильно написану літеру чи цифру навскіс (справа наліво) і замість неї зверху написати потрібну літеру чи цифру. Якщо треба замінити слово, словосполучення, речення або числовий вираз, то його слід закреслити тонкою горизонтальною лінією, а не брати в дужки, оскільки дужки є пунктуаційним знаком, і далі записати правильно.

Виправлення (закреслення та поновлення) написаного треба робити ручкою, а не олівцем.

Учні мають бережливо використовувати зошит: не починати новий, доки не списано попередній; користуватися обгортками; не бруднити сторінок; не виривати аркушів.

Заміна зошитів блокнотами або окремими аркушами паперу не рекомендується.

Усі записи в зошиті вчитель здійснює каліграфічно і грамотно.

Ведення робочих зошитів з мов та математики оцінюється щомісяця протягом кожного семестру.

При цьому рекомендується брати до уваги:

– у зошитах з мов: каліграфію, грамотність, культуру оформлення письмових робіт і наявність робіт над помилками. За кожний параметр виставляється від 1 до 3 балів;

– у зошитах з математики: охайність зошита та культуру оформлення робіт (дата, назва та вид роботи, розміщення завдань на сторінці, охайність креслень і виправлень, робота над помилками тощо). За мовні помилки оцінка не знижується. Також не впливають на цю оцінку математичні помилки – вони враховуються під час перевірки кожної письмової роботи.

Оцінку за ведення зошитів заносять до класного журналу і враховують як поточну.

Орієнтовні вимоги

до оформлення письмових робіт з мов

У період навчання грамоти учні 1 класу виконують навчальні завдання в зошиті з друкованою основою (зошити для письма і розвитку мовлення), де подано зразки написання літер, їх поєднань, окремих слів і речень, а також вправи на розвиток мислення і мовлення школярів.

Щоб навчити першокласників орієнтуватись у розлінованні зошита та для виконання індивідуальних, диференційованих вправ і завдань, починаючи з листопада (січня), можна паралельно практикувати виконання окремих завдань у шкільних зошитах з таким самим розлінованням.

Завдання, пов'язані з мовним аналізом (креслення схем речень, звуко-складової структури слів, "друкування"

тощо), першокласникам рекомендується виконувати в окремому зошиті в клітинку.

У 2 класі на уроках української та інших мов учні пишуть у зошитах в дві лінії з похилими лініями. У I семестрі 3 класу учні продовжують писати в таких самих зошитах або в зошитах у дві горизонтальні лінії без похилих ліній. У третьому класі учні поступово переходять на письмо в зошитах в одну лінію. Повний перехід усіх учнів класу на письмо в одну лінію може бути закінчений наприкінці 3 класу. Висота малих літер у цих зошитах повинна бути близько 1/2 висоти робочого рядка.

Записи на новій сторінці зошита учні починають робити з першого робочого рядка.

Початок запису тексту і його заголовки мають бути на одній сторінці. Якщо залишаються вільні рядки на сторінці, то їх можна використовувати для виконання інших завдань на розсуд учителя.

Між датою і назвою роботи (*класна, домашня*), між назвою та видом роботи, а також між видом роботи та заголовком рядок не пропускають. У зошитах з графічними сітками у дві горизонтальні лінії різної інтенсивності з похилими лініями та без них між кінцевим рядком тексту однієї письмової роботи і початком наступної рекомендуємо пропускати один робочий рядок; у зошитах з графічною сіткою з горизонтальними лініями – два робочі рядки для відокремлення однієї роботи від іншої та для виставлення оцінки і записів учителя.

Орієнтовні вимоги

до оформлення письмових робіт з математики

Навчальні письмові завдання з математики учні виконують у зошитах у клітинку.

Запис математичних завдань розпочинають на другій повній клітинці зверху та другій клітинці від поля чи згину сторінки зошита.

Між записами дати, назви роботи та її виду в зошитах з математики пропускають одну клітинку.

Між кінцевим рядком завдання однієї письмової роботи і початком наступної в зошитах з математики пропускають чотири клітинки для виставлення оцінки та для поміток учителя.

Літери і цифри рекомендується писати у клітинці зошита похило, кожен цифру, знак і літеру записувати в окремій клітинці.

Цифри в 1–4 класах записуються висотою в одну клітинку. Малі літери в 1–2 класах – висотою в одну клітинку, в 3–4 класах – 2/3 клітинки. Великі літери в 1–4 класах пишуть заввишки в півтори клітинки.

Математичні вирази можна розміщувати в рядок або в стовпчик.

Між виразами відстань добирають довільно (2–3 клітинки), але з дотриманням симетрії та економії паперу.

Для полегшення пошуку способу розв'язання задачі пропонується записувати текст задачі коротко, використовуючи різноманітні форми: схему, таблицю, графічні умовні позначення, малюнок, орієнтуючись на опорні слова тексту. Добір форми скороченого запису задачі учень здійснює самостійно. Незначні неточності в записі короткої умови не впливають на оцінку.

У запитанні задачі найменування одиниць величини пишуть повністю, наприклад:

Скільки кілограмів картоплі в двох кошиках?

Після чисел найменування пишуть скорочено (відповідно до Державного стандарту України "Інформація та документація. Скорочення слів в українській мові у бібліографічному описі. Загальні вимоги та правила" (ДТСУ 3582-97), затвердженого наказом Держстандарту України від 4 липня 1997 р. № 391):

– без крапки: *3 мм, 5 см, 7 дм, 9 м, 12 км; 2 г, 7 кг, 9 ц, 10 т; 12 с, 17 хв, 15 год; 15 грн;*

– крапка ставиться після скороченого найменування грошової одиниці – копійки: *20 к.*

Одиниці швидкості скорочено записують так: *60 м/с (або 60 м за 1 с), 17 км/год (або 17 км за 1 год).*

Одиниці площі: *18 см², 31 дм², 73 м².* Висота цифри 2 біля літери орієнтовно становить 1/2 клітинки.

Назви предметів біля цифри записують за правилами скорочень: *8 д. (8 дерев), 14 гр. (14 грибів), 36 ябл. (36 яблук).*

У відповіді до задачі назви предметів пишуть повністю: *Учень прочитав 5 казок.*

У 1 і 2 класах відповідь задачі записують коротко, наприклад: *7 кг цукру.* Повну відповідь рекомендується записувати, починаючи з 3 класу, її слід будувати за загальними правилами побудови речень (відповідей на запитання).

У складеній задачі після кожної дії, окрім останньої, коротко записується пояснення, наприклад:

1) $18 + 9 = 27$ (кг) – збрали яблук;

2) $27 : 3 = 9$ (кг).

Відповідь: в один ящик умістилось 9 кг яблук.

Орієнтовні вимоги до перевірки письмових робіт

Учителю рекомендується систематично перевіряти та оцінювати якість виконання учнями кожної письмової роботи, оскільки це дає можливість визначити рівень засвоєння знань, умінь та навичок і планувати на діагностувальній основі навчально-корекційну роботу.

Усі письмові роботи навчального і контрольного характеру перевіряються до наступного уроку. Після перевіреної роботи рекомендується виконувати роботу над помилками колективно під керівництвом учителя чи самостійно.

Кожен вид помилок як з мови, так і з математики потребує від учителя відповідного способу виправлення.

Графічно неправильно написану літеру або цифру вчитель підкреслює і на полях чи в окремому рядку для практичного вправлення дає зразок правильного їх написання.

Під час формування графічних навичок допускається виправлення форми літери чи цифри з метою вказування, де саме учень припускається помилки. Неправильність нахилу помічається похилою лінією поряд зі знаком, який дитина написала неправильно.

Граматичні та пунктуаційні помилки вчитель підкреслює і виправляє власноруч.

Стилістичні і лексичні – підкреслює хвилястою лінією. На наступних уроках найтиповіші з них колективно обговорюються, внаслідок чого неправильно побудовані речення удосконалюються і записуються в зошит.

До виправлення помилок у письмових роботах учитель може підходити диференційовано: у зошитах учнів, які навчаються на достатньому і високому рівнях, підкреслити

слово з помилкою, в інших учнів – підкреслити помилку. Саме виправлення пропонується зробити учням під час виконання роботи над помилками. Виправляти записи повністю бажано в зошитах учнів, які неспроможні зробити це самостійно. Такий підхід до перевірки учнівських зошитів потребує повторного їх перегляду.

Помічену в обчисленнях помилку вчителю рекомендується тільки підкреслити, а учню – правильно обчислити й виправити її. У зошитах учнів, які самостійно не можуть виправити неправильний результат обчислення, учитель може закреслити його і зверху написати правильний.

Виправляти неправильний результат по написаному не рекомендується.

Якщо учень помилився під час розв'язування складеної задачі в добірї дії чи в обчисленнях у ній, бажано запропонувати, щоб він правильно розв'язав усю задачу і заново записав її розв'язання.

Якщо задача розв'язана правильно, але неправильно сформульовано пояснення чи відповідь, варто підкреслити цей текст і запропонувати учневі правильно його сформулювати й записати заново.

Усі записи, зроблені вчителем в учнівському зошиті (виправлення помилок, підкреслення, зразки письма, оцінка, фрази типу *Правильно, Уже значно краще* тощо), виконуються чітко, каліграфічно й охайно пастою червоного кольору.

Далі наводимо рекомендації щодо особливостей оцінювання з окремих навчальних предметів.